

PIVOLKA

YIL 2 SAYI 10 11 / 2003

Editörden...

Nejat Can Okay

ncan_okay@elyadal.org

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Saat gece yarısını henüz geçmişti. Karanlık ve uzun bir sokakta yalnız başıma yürüyordum. Geleceğim hakkındaki soru işaretleri beynimde dolanıyordu. Soruların hiç tanımadığım biri tarafından bir gecede cevaplanacağını bilseydim, sıcacık yatağında uyuyor olabilirdim. Bomboş sokakta adeta in cin top oynuyordu. Cinlere inandığım için değil; sadece, hepimizin bildiği bir masaldan hafızamda kalanlar yerde duran küçük lambayı inceleme fikrini getirdi aklıma. Belli ki, birisi eskidiği için kapısının önüne bırakmıştı. Bir anda eğildim ve yanıma aldım onu. Çocukluğum gözümün önüne geldi. O zaman karşıma çıkmış olsaydı heralde avuçlarımı sürterdim diye düşündüm ve biraz da kendimce eğlenebilmek için aynısını yaptım. Belki inanmayacaksınız ama avuçlarımın arasındaki lamba neredeyse sokağın tümünü aydınlatacak kadar ışık saçmaya başladı. Korktuğumu farkettim. Hemen elimden fırlatıp kaçmak geldi içimden. Ama o anki şaşkınlığım bunu yapmamı engelledi. Lambanın incecik ucundan birisi çıkmaya çalışıyordu sanki. Önce yüzü, ardından vücudu sıyrılarak çıktı içinden. Hiç hareket edemiyor, sadece dehşetle onu inceliyordum. Sanırım bana sesleniyordu:

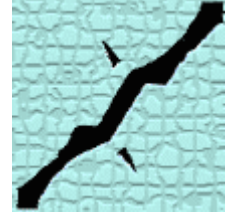
(devamı 2. sayfada)

Denardo
"Foggy Morning Walk"

BU SAYIDA

- ψ *Güvenlik Kültürü ve İklimi* - 3
- ψ *Medya ve Uzmanlar* - 5
- ψ *Avrupa ve Asya Arasında Bir Enerji Köprüsü: Türkiye* - 7
- ψ *Savaş – Barış ve Alfred Nobel* - 9
- ψ *Yaşamın Zıtlığındaki Denge* - 13
- ψ *Edward Chace Tolman ve Bilişsel Davranışçılık* - 14
- ψ *Aynadaki Ben: Teröre Anlam Vermenin Dayanılmaz Zorluğu* - 17
- ψ *Aşırmacılık (Plagiarism) ve İnternet* - 19

www.elyadal.org
www.pivolka.com

PIVOLKA Yayın Kurulu

Zuhal Yeniçeri (Ed.)
Doğan Kökdemir (Ed. Yrd.)
Bahar Muratoğlu (Ed. Yrd.)
Okan Cem Çırakoğlu
Güler Işın
Nejat Can Okay
Gülin Yoğurtçuoğlu

Bu sayının editörü:
Nejat Can Okay

- Merhaba!
- Sesim incelererek cevap verdim:
- Size de merhaba... Kusura bakmayın, hala inanamıyorum.
 - Sorun değil, bu duruma alışkınım.
 - Şey... Siz gerçek misiniz?
 - Hayır ama onun için çalışıyorum.
 - Anlayamadım..?
 - Evet bazıları anlamakta zorlanıyor. Gerçeklikten yola çıkarak çalışıyorum diyebiliriz.
 - Gerçek olmayan bir şey gerçeklik için nasıl çalışabilir ki?
 - Anlatayım. Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçiyor, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışıyorum. Kendimi ifade etmenin tek yolu bu da değil. Başka şekilde de anlatabilirim ama sanırım bu şimdilik yeterli.
 - Hayır değil. Tanıdık geliyorsunuz ama yine de tam olarak anlayamadım kim olduğunuzu.
 - Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgiyim desem? Yani, belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelik bir bilgi edinen yöntemli araştırma süreciyim.
 - Anladım sanırım. Peki ya ne işe yararsınız?
 - Pek çok işe... Üzerindeki kazağın desenini bana borçlusun mesela. Geceleri odanı aydınlatan ışığı ya da cebindeki paranın üzerinde yazan rakamları.
 - Bütün bunları siz mi yaptınız yani?
 - Ben ve arkadaşlarım yaptık. Kazağındaki desenin boyasını 'kimya' adlı arkadaşşıma, odandaki ışığı 'fizik' adlı arkadaşşıma, rakamları ise 'matematik' adlı arkadaşşıma borçlusun mesela..
 - Anlıyorum. Bir ekip çalışması diyebiliriz sanırım.
 - Tabii, birlikte çalışırız. Takıldığımız yerlerde birbirimizden faydalanırız.
 - Peki ya niçin böyle işlerle uğraşıyorsunuz? Ne kazanıyorsunuz tüm bunları yaparak?
 - Hem kendimizi geliştiriyoruz hem de insanlığı. Yaşamı anlamlandırıyor ve kolaylaştırıyoruz. Mesela, 'tıp' adlı arkadaşım olmasaydı hepimiz bir hastalıktan ölmüş olabilirdiniz şimdiye kadar.
 - Değerinizi daha iyi anlamaya başlıyorum... Peki biz sizin için ne yapabiliriz? Yaptıklarınızın karşılığını nasıl ödeyebiliriz?
 - Fazla bir şey istemiyoruz aslında. Sadece bizi hep hatırlayın ve kendinizden sonrakilere de hatırlatın. En önemlisi de yapmadığımız şeylerle bizi suçlamayın.
 - Nasıl suçlayabiliriz ki?
 - Hayaletler mesela... Onları biz değil taklitlerimiz yaptı.
 - Sizin de mi taklitleriniz var?
 - Ne yazık ki evet. Sahte bilim deriz onlara. Daha kötüsü onlara inanan insanlar var.
 - Ya sizin isminiz nedir?
 - Bilim...
 - Bilimin bir cin olması tuhaf değil mi?
 - Tuhaf olsa gerek... Küçük ayrıntılara takılma. Zaten vaktimiz kalmadı, alarmın çalıyor uyanmalısın artık.

'Ne alarmı?' dememe kalmadan gözlerimi açmıştım. Onun değerini daha iyi anlıyordum. Gelecek hakkında da düşüncelerim değişmişti. Bundan sonra vaktimi, ona olan borcumu ödemekle geçirmeliydim. Sorularımın cevabını bulmam dışında başka olaylar da dikkatimi çekmeye başlamıştı. Örneğin; televizyonlarda zaman zaman duyduğumuz 'hayırsever işadamları okul yaptırdı..' cümlesinin neler ifade ettiğini daha iyi anlıyordum. İnşaa edilen taş bir bina değil, yeni bilim insanları yetiştirecek bir eğitim merkeziydi aynı zamanda. Orada yetişenlerin tümü bilim insanı olmayacaklardı ama eğitilmiş birer birey olarak topluma her anlamda katkı sağlayacaklardı. Bu sayede en basit anlamda sokak terörü ortadan kalkacaktı. Toplumlar daha çok gelişecek, üretkenlik de artacaktı.

Gelişmek istiyorsak bilimin ne olduğunu hepimiz daha iyi anlamak zorundayız. Bilim insanlığını sıradan bir meslek olarak görmeyi bırakıp değerini kavramalıyız. En azından; trafik kurallarının geometri, müziğin matematik, cam şişenin kimya, düşüncelerimizin psikoloji ve aklınıza gelebilecek diğerlerinin, kısaca 'her şeyin' bilimden yola çıktığını unutmamalıyız. Sahte bilime ilgi göstermeyecek bir toplum belki yeryüzüne gelmeyecektir ama bilimin ve bilimsel eğitimin önemini kavradığımız sürece bu ilginin sürekli azalacağını daima hatırlamalıyız.

Güvenlik Kültürü ve İklimi

Türker Özkan ve Timo Lajunen

Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Psikoloji Bölümü
ozturker@metu.edu.tr

Kültür, çok defa duyduğumuz, bazen kullandığımız, ama tam olarak ne anlama geldiğini etraflıca düşünmediğimiz kavramlardan biri olarak gözükmektedir. Yüzlerce tanımı olmasına karşın sıkça kullanılan tanımlardan biri Kroeber ve Kluckhohn (1952) tarafından yapılmıştır. Buna göre kültür, “İnsan gruplarının özgün yapılarını ortaya koyan, yaratılan ve aktarılan sembollerle ifade edilen düşünce, duygu ve davranış biçimleridir. Kültürün temelini geleneksel görüşler (tarihsel süreçte oluşmuş ve seçilmiş) ve özellikle onlara atfedilen değerler oluşturmaktadır; kültürel sistemler bir yandan davranışın ürünü, diğer yandansa gelecekteki davranışın koşullayıcısıdır”.

“Güvenlik kültürü” veya “güvenlik iklimi” kavramlarına yakın düşecek ilk araştırma Keenan, Kerr ve Sherman (1951) tarafından yapılmış olmasına karşın kapsamlı bir teorik yapı ya da güvenilir ve geçerli ölçümlerden söz etmek zordur. Aslında, “güvenlik kültürü” kavramı ile kamu oyununun tanışması Çernobil kazasından sonra olmuştur (IAEA -Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu- , 1986). Hazırlanan raporda kurumun güvenlik kültürünün zayıflığından söz edilmiş ve bu, kazanın nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir. Bu kavram ve önemi çeşitli şekillerde vurgulanmasına rağmen detaylı bir şekilde tanımlanmamış ve ölçülebilirliği üzerine araştırmalar yapılmamıştır. Ancak, IAEA 1991 yılında bu kavramı tanımlamıştır. “Güvenlik kültürü, kurumun sağlık ve güvenlik programlarının yeterliliğine, tarzına ve uygulamadaki ısrarına karar veren birey ve grupların değer, tutum, yetkinlik ve davranış örüntülerinin bir ürünüdür.” Diğer yandan, “güvenlik kültürü” ve “güvenlik iklimi” üzerine yapılan tanımlamalar, ilgili boyutlar ve ölçümler bir çalışmadan diğer çalışmaya değişiklik göstermeye devam etmektedir. Üzerinde “uzlaşma” sağlanmış bir tanımdan söz etmek zordur. Örneğin, bu konudaki ilk araştırmalardan birini yapan Zohar (1980) “güvenlik iklimi” terimini tercih ederek, bu terimi “çalışanların çalışma ortamları hakkında paylaştıkları temel (molar) algıların özeti” şeklinde tanımlamıştır. Kurumsal kültür ve iklime benzer şekilde, değişimli olarak kullanılan “güvenlik kültürü” ve “güvenlik iklimi” kavramlarının şimdiye kadar 20’ye yakın tanımı bulunmaktadır. Tüm bu tanımları, ortak bir başka tanımda toplamak istediğimizde “güvenliği veya emniyeti tehdit edebilecek davranış veya uygulamalarla bunların yer aldığı ‘ortak kullanım ya da etki alanında’ bulunan canlıların veya nesnelerin (örn. teçhizat, araç vb.) zararını en aza indirmeyi amaçlayan, güvenlik veya emniyete öncelik veren algılar, inançlar, tutumlar, kurallar, roller, sosyal, teknik ve politik uygulamalarla, yetkinlikler ve sorumluluk hislerinin bütünüdür”. Bu tanımda literatürde yer alan tanımlara ilaveten, “ortak kullanım ya da etki alanında” ve “nesneler” ibareleri eklenmiştir. Çünkü, bazı durumlarda (örn., Çernobil) meydana gelen kazanın sonuçları ilgili kurumun kendi binası veya coğrafi bölgesinin dışına taşabilmektedir. Ayrıca, canlıları (aslında diğer tanımlarda sadece insan asli unsur olarak yer almıştır) esas alan uygulamalar prensipte uygulanmakla birlikte yapılan işte “araç” niteliği taşıyan “nesnelerin” gerektiği şekilde korunmaması dolaylı olarak riski artıracaktır. Farklı tanımlar kullanılmakla birlikte “güvenlik kültürü” veya “güvenlik iklimi” kavramlarının özelliklerini “kültür” kavramının özelliklerinden ayrı düşünmemek gerekir. Bu noktada “kültür” ve “iklim” kavramlarının halihazırda sürüp giden tartışmasına değinmek faydalı olacaktır.

Bu kavramların birbiri yerine kullanılmalarına karşın ayrı özellikler taşıdığı belirtilmektedir (bkz Guldenmund, 2000). Özetle, kültür görece daha soyut ve durağan, çok boyutlu ve yönleri olan bir bütün, paylaşılan, öğrenilen, aktarılan ve fonksiyonel bir yapıdır. Schein’a (1992) göre iklim, ‘kültürel varsayımların yansıma ve göstergesidir’ (p.203). Dolayısıyla, kültür daha çekirdek bir yapı olarak varlığını sürdürürken, iklim bu çekirdeğin katmanı olarak ortaya konmaktadır. Teorik ayrım, araştırmalarda kullanılan yöntemle de yansımakta; anket uygulamaları “iklim”e daha uygun gözükürken, “kültür”ün ortaya çıkarılması daha “kapsamlı” ve “derin” ölçümlere gereksinim duymaktadır. Kurumun bir kültür mü yoksa kültürünün mü olduğu, iklim ve kültürün hangi katmanlarda bulunduğu, bireysel seviyede yapılan ölçümlerin daha üst seviyelerde (örn., kurumsal seviye) nasıl ve hangi yöntemlerle kullanılması gerektiği bu tartışmaları daha da derinleştirmektedir.

Bekleneceği gibi “güvenlik kültürü” ve “iklimi” süregelen bu tartışmaların yansımalarını bünyesinde taşımaktadır. Ayrıca, araştırmacıların araştırmalarını önceden belirlenmiş hedef bir kitle üzerinde yapmamaları, ortak boyutların belirlenmesindeki zorluklar, kapsamlı modellerin azlığı ve kültürün hem neden hem de sonuç olarak etki etmesi (Guldenmund, 2000) işleri daha da zorlaştırmaktadır. IAEA (1991) raporunda “güvenlik kültürünün göstergelerini” farklı seviyelerde ölçmeyi amaçlayarak 143 soru belirlemiştir. Soru sayıları ve bu sorulardan elde edilecek boyutların kuruma göre farklılık göstermesi beklenmekle birlikte ölçülmesi gerekenden çok ölçülebilir olanlar üzerine yoğunlaşılması (Cox & Flin, 1998) cevap aranması gereken bir başka noktayı daha göstermektedir. Cox ve Flin (1998) sektörel ve bağlamsal etkenleri dikkate alarak geliştirilecek uygulamalarda “güvenlik kültürünün” belirlenmesi için üç yöntem önermiştir:

1) Olay çalışmaları: Niteliksel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalardır. Mülakat, arşiv veya doküman analizi, grup tartışmaları ve gözlem kullanılan ana yöntemler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalar a) kazaların meydana

geldiği kurumlarda **b)** güvenliği yüksek (kaza sayısı az) olan kurumlarda **c)** kurumsal değişimin sahne olduğu yerlerde “güvenlik” kavramının çerçevesinde yer alan ilgili değişkenleri belirlemek şeklinde yapılmaktadır.

2) Karşılaştırmalı çalışmalar: Bu tür çalışmalarda kaza sayısı yüksek ve düşük olan birim veya kurumlar karşılaştırılarak birbirlerinden ayrıldıkları noktalar ve bunların güvenlik ile ilişkisi araştırılmaktadır.

3) Psikometrik uygulamalar: Bu yöntemde halihazırda yapılandırılmış anketler kullanılarak ilgili kurumda güvenlik kültürünün ana etmenleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Reiman ve Oedewald (2002) literatürde çalışmalardan elde edilen ‘iyi güvenlik kültürünün’ kriterlerini; “güvenlik politikaları, yönetimin güvenlik için görünür dirayeti, demokratik uygulamaları ve yetkinliği, güvenlik yönelimli olumlu değerler, tutumlar ve bağlılık, zorunluluk ve sorumlulukların açık tanımı, güvenlik öncelikli işlemler, güvenlik ve üretim arasındaki denge, yetkin çalışanlar ve eğitim, yüksek motivasyon ve iş tatmini, yönetim ve çalışanlar arasında karşılıklı güven ve adil yaklaşım, kalite, kural ve düzenlemelerin güncellenmesi, düzenli ekipman bakımı, gerekli olay (örn., atlatılan kaza) ve küçük bile olsa kazaların rapor edilmesi ve etkin yorumu, farklı kurumsal seviyelerden ve görevlilerden sağlıklı bilgi akışı, uygun tasarım, yeterli kaynak ve sürekli iyileştirme, ve otorite ile olan iş ilişkileri” ana başlıklarında toplamıştır.

Bu yazıda, “güvenlik kültürü” kavramının gelişimi ve uygulamaları üzerine görüşler ve bulgular aktarılmıştır. Farklı alanlardan araştırmacıların yapacakları çalışmalarla bazı noktalar daha netlik kazanacaktır. Yapılacak araştırmalarda, kavramsal yapıya uygun ölçeklerin kullanılması veya niteliksel ve niceliksel yöntemlerin beraberce kullanılması artı değer katacaktır. “Güvenlik kültürünün” incelenen ortam veya kurumdan bağımsız olması pek düşünülemez olduğundan araştırmaların farklı seviyeleri (örn., takım kültürü, birim kültürü, kurum kültürü, bölgesel kültür, ülke bazlı kültür vb.) dikkate alınması gerekmektedir. Farklı seviyelerde yapılacak olan karşılaştırmalı araştırmaların katkısı yadsınmaz olmakla birlikte bu karşılaştırmalarda elde edilecek “kültürel farklılıkların” kaynağının titizlikle belirlenmesine çalışılmalıdır. Bu noktada, kurumların veya birimlerin veya takımların eşdeğerliği bazı değişkenler (örn., demografik bilgiler, yıllık bütçe vb.) kontrol edilerek sağlanmalı, elde edilecek farklılık ya da benzerliğin “kültürün” kendi içeriğinden kaynaklandığından emin olunmaya çalışılmalıdır. Bunlara ilaveten, güvenlik göstergesi olarak sadece kaza sayısının kullanılması pek yerinde bir yaklaşım olmamaktadır. Atlatılan kaza sayısı, farklı nedenlerle rapor alma, ekipman onarımına harcanan para miktarı vb. değişkenler de dikkate alınmalıdır. Çünkü, kaza sayısı değişkenlik göstermekte ve zaman aralığı arttıkça aynı kişilerin kaza yapma olasılığı iyice azalmaktadır. Buna ilaveten, kazanın türlerine göre nedenleri de farklılık göstereceği için yapılacak değerlendirmelerde böyle bir tasnife ihtiyaç olabilir. Ayrıca, kültürün hem neden hem de sonuç olabilme durumu göz önüne alınarak literatürde pek gözükmeyen boylamsal çalışmalara öncelik tanınmalıdır. Yazılan ve yazılabilecek diğer noktalar dikkate alınarak, “kültür” veya “iklimin” hangi noktaya kadar, ne şekilde ve yönde “mühendislik” uygulamaları ile şekillendirilebileceği sorusu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Kaynakça

- Cox, S., & Flin, R. (1998). Safety culture: philosopher's stone or man of straw? *Work & Stress*, 12, 189-201.
- Guldenmund, F.W. (2000). The nature of safety culture: a review of theory and research. *Safety Science*, 34, 215-257.
- IAEA 1986, *Summary Report on the Post-Accident Review Meeting on the Chernobyl Accident*. International Safety Advisory Group. Safety Series 75-INSAG-1 (Vienna: IAEA)
- IAEA 1991, *Safety Culture, International safety Advisory Group*. Safety Series 75-INSAG-4 (Vienna: IAEA).
- Keenan, V., Kerr, W., & Sherman, W. (1951). Psychological climate and accidents in an automotive plant. *Journal of Applied Psychology*, 108-111.
- Kroeber, A. L. & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Cambridge, MA: Peabody Museum, Vol. 47, No. 1.
- Reiman, T., & Oedewald, P. (2002). *The assessment of organizational culture: A methodological study*. VTT Research Notes 2140. Espoo, Finland.
- Schein, E.H. (1992). *Organizational Culture and Leadership*, 2nd Edition. Jossey-Bass, San Francisco.
- Zohar, D. (1980). Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications. *Journal of Applied Psychology*, 65(1), 96-102.

Medya ve Uzmanlar

Okan Cem Çırakoğlu

okanc@baskent.edu.tr

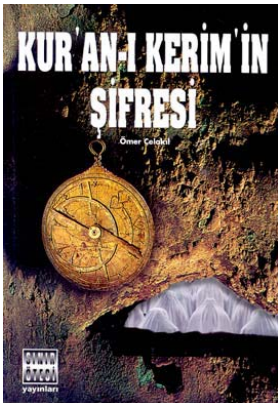
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

90'lı yıllar medyanın dünyaya damgasını vurduğu yıllar oldu ve toplum yaşamındaki etkileri artarak devam ediyor. O günlerden bugüne, medyanın yayın teknolojisindeki ilerlemesine paralel olarak farklı alanlardan uzmanlar medyada daha çok yer almaya başladılar. Artık uzmanların hemen her önemli olayın ardından yayında olmalarını kanıksamış durumdayız.

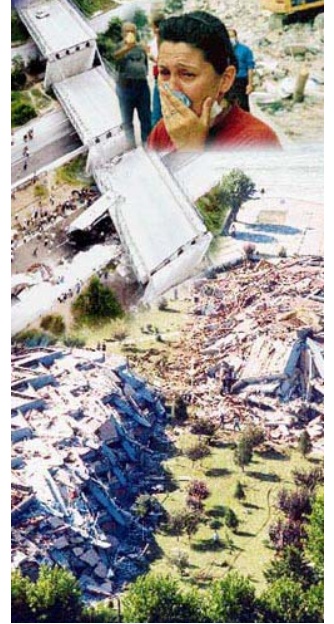
Yakın geçmişe şöyle bir göz atalım. 1999 Marmara depreminin ardından üniversitelerden, araştırma kurumlarından yerbilimcilerin, psikiyatristlerin, psikologların, doktorların canlı yayınlara katılıp halka bilgi verdiklerini hepimiz anımsarız. Bu dönem medyanın uzmanlara olan yoğun ilgisinin başlangıcıydı belki de. 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası ilişkiler uzmanları, psikologlar, emekli pilotlar, terör uzmanları, askerler medyanın kendilerine olan yoğun ilgisiyle açıklamalarını sürdürdüler. ABD'nin Afganistan'ı ve Irak'ı işgali öncesinde, işgal sırasında ve sonrasında uzmanların açıklamaları izlemeye devam ettik. Şimdi açıklamalar İstanbul'da meydana gelen terör olayları için yapılıyor. Hemen her kanalda, herhangi bir haber programında bir akademisyenin ya da bir uzmanın konu üzerinde konuştuğunu duymak mümkün. Uzun sözün kısası TV izleyicileri artık bir bilimsel yaklaşım bombardımanı altında.

Hal böyle olunca medyadaki bu uzman bolluğunun toplumun düşünüş biçimi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri neler olabilir, uzman görüşleri her zaman amacına ulaşıyor mu diye düşünmeden yapamıyorum açıkçası. Her şeyden önce, bilimsel bakış açılarının televizyonlar aracılığıyla topluma daha sık aktarılması gerçekten büyük bir adım. Böylelikle toplum "ahkam kesme" ve "bilimsel yaklaşım" arasındaki farkı görme fırsatı elde ediyor. Bu yaklaşım farkını görebilmek önemli çünkü medyadaki büyüme beraberinde getirdiği denetimsizliği ve varsayımları gerçekler gibi ifade etmeyi neredeyse meşrulaştırmış durumda.

Diğer yandan uzmanların medyada bu kadar sık yer almasından kaynaklanan olumsuzluklar da yaşanabilir. Öncelikle, uzmanların kritik konularda bilgi verirken toplumun içinde bulunduğu duygusal ve düşünsel durumun farkında olması ve dikkatli olması gerekir. Olası bir İstanbul depremi ya da İstanbul'daki bombalama olaylarından sonra neler olabileceği bu konuda verilebilecek iki yakın örnek. Güvenlik inançları tamamen sarsılmış bir insan grubuna bilgi aktaran uzmanların onları kaygılandırmaması, mümkünse kaygısını azaltması ve kendisini nasıl koruyabileceği konusunda bilgilendirerek kontrol duygusunun güçlendirmesi gerekir. Aksi durumda uzmanların medyada olmalarının haklı gerekçeleri ortadan kalkar çünkü bu tartışmalar akademik ortamlarda zaten sürüp gitmektedir. Uzmanların açıklamalarını yaparken kullandıkları dil de kimi zaman verilen bilgiyi olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, çok terminolojik bir dille ya da yoğun bir meslek argosuyla yapılan açıklamalar verilen bilginin halka ulaşmasını engelleyecektir. Ayrıca, izleyicinin akademisyenlere ve uzmanlara karşı olumsuz bir kalıpyargı geliştirmesi ve olumsuz tutum beslemeye başlaması söz konusu da olabilir. Medyanın gündeme oturan her konuda defalarca akademisyenlere ve uzmanlara başvurusunun yaratabileceği bir başka potansiyel problem de halkın bilimsel bilginin değerine ve farklılığına karşı duyarsızlaşmasıdır. Sık tekrar edilmesi nedeniyle uzmanların görüşlerinin giderek daha az ilgi çekmesi ve amacına ulaşmaması böyle bir durumun olası sonuçları olacaktır.

engelleyemiyor ne yazık ki. Çünkü programların uzun süre yayında kalması, izleyicinin bu garip ve tehlikeli düşüncelere uzun süre maruz kalmasına ve giderek tutumlarının olumluya yönelmesine neden olabilir. Diğer

Hitler & Mussolini

yandan bu programların sayısındaki artış da sahte bilimlerin halkın gözünde normalleşmesine hizmet etmekten başka işe yaramayacaktır. Normal dışı (paranormal) inançların (fal, büyü, medyumluk vs) toplum yaşamındaki etkisinin artmasının beraberinde bir başka tehlike getirdiği bilinmektedir. Örneğin, araştırmalar Hitler ve Mussolini gibi faşist diktatörlerin iktidara gelmelerinden önce toplum içindeki normal dışı inançların şiddetlendiğini göstermiştir. Bu diktatörlerin iş başına gelmiş olmaları aslında beklendik bir sonuçtur çünkü rasyonel düşünme süreçlerinden ümidini kesmiş toplumların kendisini yönetecek insanlar konusunda doğru seçimler yapmasını beklemek de haksızlık olacaktır.

Özet olarak medyada açıklama yapacak uzmanlara düşen görev yalnızca bilimsel bilgi vermek değildir. Bilgiyi en doğru biçimde ve etkili biçimde aktarmak da uzmanların görevidir. “Ben konunun uzmanıyım. Ben bildiğimi ifade ederim halk alması gerekeni alsın.” ülkemiz için henüz “lüks” bir düşüncedir. Bilim ve din söylemleriyle şarlatanlık yapanların topluma verebileceği zararı düşünmek herkesin olduğu kadar medyanın da görevidir. Meslek örgütlerinin halkla ilişkiler konusunda

belirli görevlendirmelerde bulunmaları ya da örgüt olarak açıklama yapmaları bilgi karmaşasını önlemek adına yararlı olabilir.

- Okan Cem Çırakoğlu’nun bu yazısı 7 Aralık 2003 tarihli Radikal İki’de yer almıştır (S.7).

Harry Zeitlin
“The Beach”

Avrupa ve Asya Arasında Bir Enerji Köprüsü: Türkiye

K. Emrah Turna

emrahturna@yahoo.com

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında üst basamaklara oynayan, yaşadığı tüm krizlere rağmen ekonomisini ayakta tutmayı başarabilen ve bu yüzden de güçlü bir devlet yapısına sahip olduğu söylenebilecek ve bölgesindeki jeo-stratejik önemini değişen tüm siyasi - ekonomik dengelere rağmen koruyan bir ülke.

Gelişen teknoloji ve değişen siyasi değerler sonucunda dünya üzerindeki birçok ülke, jeo-stratejik önemini kaybetti. Türkiye de belirli zamanlarda ve konularda bu önem kaybını yaşayan ülkeler arasında yer aldı. Bu önem kaybına karşın Türkiye, enerji konusunda çok ciddi bir rol üstlenmeye hazır.

Enerji'de Değişim

Dünyada, ama özellikle Avrupa piyasasında doğalgazın önemi gittikçe artıyor. Bunun çeşitli nedenleri var ama bunlardan en önemlisi, doğalgazın diğer tüm yakıtlara nazaran daha fazla doğa dostu olması ile birlikte doğalgaz haricindeki birçok enerji kaynağının rezervlerinin geleceğe yönelik kaygılar oluşturmamasıdır.

Gelişmiş ülkeler birer birer nükleer enerjiden faydalanmaktan feragat ediyor. Bunun nedeni nükleer enerjinin taşıdığı riskin boyutu. Bu risk kontrol altına alınabiliyor, fakat ortadan kaldırılamıyor. Bu yüzden özellikle Avrupa'da doğalgazın enerji piyasasından aldığı pay giderek artıyor. Gelişmiş ülkelerin dışındaki birçok Doğu Avrupa ülkesi de nükleer enerji kullanımından vazgeçiyor. Onların gerekçeleri ise çok daha çarpıcı. Hali hazırda kullandıkları nükleer çevrim santrallerinin büyük bir bölümü eski Rus teknolojisi ile yapılmış ve taşıdıkları risk, gelişmiş ülkelerdeki atom santrallerine nazaran çok daha büyük. Bunun ötesinde, bahsi geçen bu risk, maliyetin çok yüksek olması ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu maliyetleri karşılayamaması yüzünden kontrol altına alınamıyor. Tüm bunlar gelişmiş ülkelerin ya da gelişmekte olan ülkelerin neden atom enerjisini terk ettiklerini gözler önüne sererken, doğalgazı tercih etme nedenlerinin de doğa dostu bir enerji olmasından kaynaklandığı görülüyor.

Avrupa'da Doğalgaz

Avrupa'nın doğalgaz tüketimi 2001 rakamları ile yaklaşık 440 milyon metreküp. Buna karşılık üretimi ise 285 milyon metreküp. Başka bir deyişle Avrupa, tüketiminin 1/3'ünü ithal ederken, 2/3'ünü kendi kaynaklarından karşılıyor. Avrupa'daki ülkelerin birkaçının dışında -önemsiz de olsa- doğalgaz üretimi mevcut. Ancak ana üreticiler İngiltere, Hollanda ve Norveç. Kıtadaki doğalgaz üretiminin % 90'ından fazlasını bu ülkeler gerçekleştiriyor. Ancak Avrupa enerji piyasasında doğalgazın oranı artarken, üretimde bir artış olmaması, hatta kıtanın şu anda elinde bulunan doğalgaz rezervlerinin uzun bir ömrünün olmadığı, bunun da ötesinde yakın bir gelecekte tükeneceği gerçeği, piyasada oluşacak arz açığının nereden karşılanacağı sorusunu gündeme getiriyor.

Doğalgaz ithalinin oldukça büyük bir bölümünü Rusya'dan boru hatları vasıtası ile karşılayan Avrupa, tek bir ülkeye bağımlı olmanın yaratacağı siyasi ve ekonomik sorunların farkında ve farklı alternatiflerin arayışında. Şu an Rus doğalgazının en iyi alternatifleri Cezayir'den deniz yoluyla ithal edilen LNG (Liquid Natural Gas - Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) ile birlikte Cezayir-İtalya ve Cezayir-İspanya arasındaki doğalgaz boru hatları olarak görülüyor. Ancak bu boru hatlarının, İtalya ve İspanya'nın kendi taleplerinden fazlasını karşılaması pek de mümkün değil. Avrupa'ya Katar, Nijerya ve bunun gibi ülkelerden gelen LNG'nin ileride oluşabilecek talep açığını kapatması ise zor. Tüm bu kaynaklar sonuna kadar kullanıldığında, bir ihtimal, oluşabilecek arz açığını kapatabilir; ancak, bunun ne kadar ekonomik ve uygun olduğu tartışılır. İşte tam bu noktada Türkiye'nin muhtemel rolünün önemi ortaya çıkıyor.

Türkiye'de Doğalgaz Tüketimi ve İthalatı

Türkiye 1992-2001 yılları arasında tüketimini yaklaşık 3.5 kat artırarak doğalgaz ihraç eden ülkelerin gözünde iyi bir alıcı oldu. Uzun zamandır Türkiye'de ciddi bir doğalgaz potansiyeli olduğuna dair düşünceler ortaya konuluyor. Böyle bir rezerve sahip olursa bile, bunun ekonomiye kazandırılmasının maliyeti oldukça fazla olacak. Bu nedenle, Türkiye'nin doğalgazda dışa bağımlılığı tartışma götürmeyecek bir konu. Başta belirttiğim Türkiye'nin jeopolitik önemi, tam bu noktada ortaya çıkıyor.

Türkiye'nin doğusunda varlığı kanıtlanmış rezervleri olan ülkeler bulunuyor. Bunlar arasında büyük bir rezerv potansiyeli bulunan İran doğalgazı da tüketim için bekliyor.

Mevcut Anlaşmalar	Miktar (Plato) (Milyar m ³ /yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre (Yıl)	Durumu
Rus. Fed. (Batı)	6	14 Şubat 1986	25	Devrede
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Devrede
Nijerya (LNG)	1.2	9 Kasım 1995	22	Devrede
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Devrede
Rus. Fed. (Karadeniz)	16	15 Aralık 1997	25	2002
Rus. Fed. (Batı)	8	18 Şubat 1998	23	Devrede
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	2005
Azerbaycan	6.6	12 Mart 2001	15	2006

(http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_alim_ant.html)

Avrupa'nın çeşitli nedenlerle doğalgazda Rusya'ya alternatif bir arz kaynağı isteği ve ileride oluşması olası arz açığı beklentisi, yaşlı kıtanın enerji piyasasının gündeminin ortasında bulunuyor. Bunun yanında doğalgaz potansiyeli ile anılan Asya ülkelerinin Avrupa piyasasında oluşması beklenen yeni talepleri karşılama konusundaki yeterlilikleri, ortaya yeni pazarlar çıkartıyor. Türkiye, şüphesiz bu pazardaki en büyük rolü üstlenmeye en yakın aday.

Coğrafi konumunun dışında Türkiye'nin pazardan büyük bir pay almasını sağlayacak başka bir olay da söz konusu. Yukarıda da bahsi geçtiği gibi, ülke içerisindeki doğalgaz tüketimi, son yıllarda büyük bir artış gösteriyor. Gerek sanayide, gerekse hane kullanımında doğalgaz tüketimi artıyor. Birçok şehre dağıtım şebekeleri kuruluyor. Botaş tüketimdeki bu artışı karşılamak üzere yeni yatırımlar yapıyor ve yaptırıyor. Bunları yaparken de ileriye dönük talep hesaplamaları yapıyor. Botaş'ın hesaplarına göre önümüzdeki 20 yıllık dönemde tüketim katlanarak ciddi bir patlama yapacak. Botaş'ın bu hesapları çeşitli çevrelerden konu hakkında uzman kişilerce abartılı bulunuyor ve bu kişilerin haklılık payı oldukça yüksek görünüyor. Görüşlere göre Botaş'ın bu hesapları ve yatırımları sonucu önümüzdeki yıllarda Türkiye'de ciddi bir arz fazlası oluşacak.

Take or Pay (Al ya da Öde) antlaşmalarına göre, Türkiye almayı taahhüt ettiği gazı kullanmasa bile parasını ödemek zorunda. Botaş'ın yaptığı bu önemli hatayı Türkiye açısından olumlu yöne çevirmek yine Botaş'ın elinde. Sahip olduğu kontratların özel sektöre devri sayesinde, bu sektörde ileride oluşması muhtemel olan arz fazlasını, Avrupa'da oluşacak talep fazlasına karşılık arz edebilir. Tabii Botaş kendisi de bu arz fazlasını Avrupa piyasasının talebine sunabilir, fakat özelleştirmenin sektöre sağlayacağı getiriler -ortaya çıkardığı riskler ile birlikte- oldukça büyük.

Avrupa piyasasında önümüzdeki yıllarda ciddi bir arz açığı oluşma ihtimali oldukça yüksek. Türkiye coğrafi konumunu kullanarak, önemli ekonomik çıkarlar sağlayabilir. Bunun yanında yapılan hatalar tersine çevrilebilir. Yeter ki oyun liberal ekonominin kurallarına göre akıllıca oynansın ve olabildiğince çabuk ve geç kalınmadan harekete geçilsin.

Kaynakça

Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. <http://www.botas.gov.tr>
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu <http://www.epdk.gov.tr>
International Energy Agency <http://www.iea.org>
Energy Information Administration <http://www.eia.doe.gov>

Savaş – Barış ve Alfred Nobel

Güler Işın

guler_1s1n@yahoo.com

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

İnsanoğlu tarihin başlangıcından beri, hiç bitmeyen bir kargaşa içindedir. Sürekli amaçlarına erişebilmek için mücadele vermektedir: Yaşamak, soyunu sürdürebilmek, yiyecek bulmak, barınacak yer sağlamak... Tarih ilerledikçe, yaşamak ve soyunu sürdürebilmek adına başlatılmış olan bu mücadeleler gitgide amacından şaşmış; insanlar kendilerini, ailelerini diğer insanların hayatlarını görmezden gelip, bir avuç toprak uğruna katliamlar yapmaya başlamışlardır. Savaşlar, dünyanın en önemli ögesi haline gelmiştir zamanla. İnsanlar çocuklarına ilk olarak bu savaşların tarihlerini öğretmeye başlamışlardır. Militarizmin getirmiş olduğu savaş etrafında yeniden yapılanma ilkesi, “katiller”i gitgide “kahramanlar”a dönüştürmeye başlamıştır. Günümüzde artık barış değil, savaş ödüllendirilmektedir. En çok prim yapan filmler savaş teması üzerine kurulmuş olanlardır. Gerek efektleriyle, gerek oyuncularıyla, gerekse senaryolarıyla seyirciler sinema salonlarına çekilmekte, savaş olağan bir şey gibi gösterilmektedir.

Savaş, birçok dilde birçok şekilde ifade edilmektedir: “Savaş”, “war”, “la guerre”,... Savaş günümüzde birçok şekilde tanımlanabilmektedir: Devletler arası silahlı çatışma, bu çatışmayı yönetme sanatı, insanlar arasındaki kavgaya-düşmanlık... Peki savaşın gerçek anlamı nedir? Evet, yukarıdaki şekilleriyle savaşın birçok mekanik tanımını yapmak mümkündür. Ancak, savaş bir iki kelimeyle tanımlanıp geçilebilecek kelimelerden değildir. Dünya tarihinde yaşanmış binlerce savaş, yukarıdaki tanımlardan birine veya birkaçına rahatlıkla uydurulabilir. Ancak savaşın insanlardan alıp götürdüğü şeyler, tüm dillerdeki tüm kelimeler bir araya gelse de anlatılabılır mı acaba? Kaybedilen hayatlar; sakatlanan, ailesini, evini, yurdunu, arkadaşlarını, hatta dolayısıyla akıl sağlığını kaybeden savaş mağdurları için savaşın birkaç kelimeyle açıklanabileceğini, tanımlanabileceğini iddia etmek pek de kabullenilebilir bir yaklaşım sayılamaz.

İşte bu bağlamdan bakıldığında; günümüz insanı yavaş yavaş savaşın ne anlama geldiğinin, insanlar için nelere mal olduğunun farkına varmaya başlamıştır. Savaşın etkilerinin bilincinde olan insanlar gitgide artmaktadır.

İsviçreli bir hümanist olan Jean Henri Dunant, Kızılhaç Örgütü’nün kurucusudur. (1) “TUTTI FRATELLI” (Herkes kardeştir) ilkesini benimseyerek; bütün ülkelerde, ırk ya da din ayrımı gözetmeksizin savaş ve barış zamanında çekilen acıları dindirmeye çalışacak gönüllü yardım dernekleri kurulmasını önermiştir. (12)

M. Luther King, Jr.

Martin Luther King, Jr. siyah insanlarla beyaz insanlar arasında ayrım yapılan bir dünyada büyümüş, hayatı boyunca bu ve benzeri eğilimleri engellemek için çalışmış ve hayatını yine bu çabaları yüzünden bir suikast sonucu kaybetmiştir. King, siyahilerin seçim hakları, ırk ayrımını kaldırma, daha iyi bir eğitim ve yerleşim için güneyde pek çok aktivite düzenlemiştir. Bütün insanlara yasalar önünde eşit davranılma haklarının olduğunu söylemiş, birçok insanı bu haklara inandırmıştır. (3) King’in bütün bu mücadeleleri 1964 yılında Amerikan Kongresi’nce kabul edilen bir yasayla sonuçlanmış, ırk ayrımına bu kanunla en azından yasal olarak bir son verilmiştir. (13) Her yıl Ocak ayının üçüncü Pazartesi günü; Dr. Martin Luther King, Jr.’ın doğumunu, yaşamını ve gerçekleştiğini göremediği hayalini kutlamak için tatil olur. Bugün, King’in haksızlığa, savaşa ve eşitsizliğe karşı verdiği mücadeleyi ve ırkların özgürlüğü, eşitliği ve saygınlığı için verdiği savaşı hatırlama günüdür. (2)

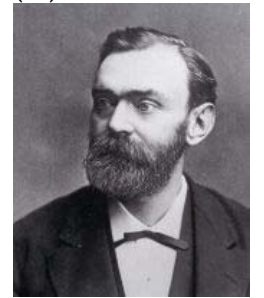
Peki insanlığın bu kişiler için yaptıkları ne var? Yani onları inandığı düşünceleri savunduğu için öldürmek dışında...

1901 yılından beri her sene beş kişi, dünyaya fizik, kimya, tıp, edebiyat ve barış alanında yaptıkları katkılardan dolayı çok büyük bir ödüle layık görülmektedir. 1901’de beş alanda verilmeye başlanan bu ödüller, 1968 yılından bu yana altı alanda - fizik, kimya, tıp, edebiyat, barış ve ekonomi - verilmektedir. (12)

Bu ödüller gerekli olan mali fonu, ismini almış olduğu ünlü fizikçinin bırakmış olduğu mirastan sağlamaktadır: Alfred Nobel. Alfred Nobel’in bu dünyaya katmış olduğu iki büyük şey vardır: İlki savaşların en önemli araçlarından biri olan dinamittir; ikincisi ise Nobel Ödülleri’dir, ki bu ödüllerin verildiği alanlardan biri, insanları savaşı engellemeye itmek amaçlı verilmektedir.

Bugün kendi adıyla verilen Nobel Ödülleri ile tanınan Alfred Nobel, 1 Ekim 1833’te iflas etmiş bir iş insanının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. (14) Alfred Nobel’in babası, eğitimi olmayan kendi kendini yetiştirmiş mucit bir kimyacıydı. Bu mucit babanın yaşamı borçlanmalar ve iflaslarla geçti. Gırtlığına kadar dayanmış borçlardan nasıl kurtulacağını düşündüğü sırada karlı bir iş olanağı çıktı ve St. Petersburg’a gitti.

1937’de Alfred henüz 4 yaşında bir çocukken babası Immanuel Nobel, Saint Petesburg’a taşınır ve burada bir mayın fabrikası kurar. St. Petesburg’da kurduğu ilk atölyeyi gene batırıp iflas eder. Ailesini ancak beş yıl sonra yanına alabilir. (10) Alfred Nobel, zayıf

Alfred Nobel

bünyeli bir çocuk olduğu için okula gidemez ve evde özel dersler almaya başlar ve en çok kimyada başarı gösterir. (11)

Bu esnada babası, daha büyük bir atölye kurar ve sualtı mayını yapmayı başarır. Bu ürünü Rus Deniz Kuvvetleri'ne bol miktarda satar. 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı sırasında sattığı mayınlarla atölyesini büyütüp fabrikaya dönüştürür. Ancak savaştan sonra mayın satışı kesildiğinden Immanuel Nobel bir kez daha iflasla yüz yüze gelir ve eşini de alarak Stockholm'e geri döner.

Rusya'da fizik- kimya eğitimi gören Alfred Nobel, daha sonra Stockholm'e döner ve kimya çalışmalarını babasının laboratuvarında yürütür. Nitrogliserini geliştirerek 1864'te patlayıcı üretimine başlar. 1866'da dinamitin patentini alır. (4) Dinamitin bulunmasıyla endüstriyel ve teknik alandaki atılımlar hız kazanır. Bu hız Alfred Nobel'e büyük gelir olanağı sağlar. Dinamiti bulduktan sonra boş durmayan Alfred Nobel; Stockholm, Hamburg, Ardeer, Paris, Karlskoga ve San Remo'da laboratuvarlar kurar. Sadece patlayıcıyla kalmayıp; latik teknolojisini, suni deri gibi sentetik maddeleri de geliştirir. Öldüğü zaman 355 patentin sahibidir. Yirmi ülkede 90 fabrika kurmuştur. Mucitliğini başarılı ve dinamik iş insanlığıyla pekiştiren Alfred Nobel, dünya ekonomisinde halen önemli rol oynayan şirketler kurmuştur. İngiltere'de "Imperial Chemical Ind" (ICI), Almanya'da "Dynamit Nobel", Fransa'da "Société Centrale de Dynamite", Norveç'te "Dyne Industrier" o dönemde kurulan şirketlerden bazılarıdır. Yaşamının son yıllarında Bofors'u satın almıştır. (10)

Dinamiti bularak çığır açan, bıraktığı vasiyetname ile uzun vadeli düşünen biri olduğu belli olan Alfred Nobel gerçekten kimdir peki?

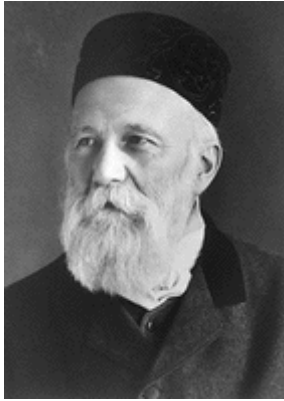
Pek çok kimsenin ruhsuz ve gaddar olarak tanımladığı Alfred Nobel'in bir dahi olduğunu herkes kabul ediyor. İsveççe, Rusça, Almanca, İngilizce ve Fransızca'yı mükemmel konuşuyor, okuyor ve yazabiliyordu. Toplumunu etki altına alabilecek bir gücü olduğu söyleniyormuş, ama o topluluk içine girmekten hiç hoşlanmazmış. (14)

Alfred Nobel, anlaşılması zor bir insanmış. Yaşamını kuvvetli bir patlayıcı bulmaya adanmıştı. Ancak bulacağı maddenin insanları öldürmek için değil, ekonomik kalkınma için kullanılması gerektiğini düşünmekteydi. Üstelik Avrupa'da gelişmekte olan barış hareketine derin bir ilgi duymaktaydı. Hem tahrip edici bir patlayıcı bulmaya çalışmak, hem de barış hareketlerine ilgi duymak... Birçok kişiye göre, ki bunların arasında Albert Einstein da vardır, Alfred Nobel, dinamitin icadı sırasında yaşanan patlamada ölen kardeşinin vicdan azabı yüzünden, tüm servetini insanlığa hizmet edenlerin ödüllendirilmesi amacıyla harcanması için bağışlamıştır. (10) Ancak Nobel, dinamit konusunda başından beri yapılmakta olan eleştirileri hiçbir zaman kabul etmemiştir. Dinamitin altyapı oluşturmakta, endüstride, tarımda kullanıldığını; barışçıl amaçlara hizmet ettiğini savunmuştur. Dünyada barışı garanti altında tutabilecek tek şeyin de kimsenin kullanmaya cesaret edemeyeceği korkunç silahlar olduğuna inanarak, bu bağlamda dünya barışını garanti altına aldığını savunmaktadır.

Barış için düzenlenen konferanslara "canı sıkıldığı için" katılmaz, sadece para yardımı yapmakla yetinirmiş. Barış konferansları için çaba harcayan bir dostunun yapmış olduğu konferans çağrısına şöyle cevap vermiştir:

"Dünya barışı için benim fabrikalarım, senin fabrikalarından daha yararlıdır. Dünyadaki orduların birbirlerini bir saniyede yok edebilecekleri gün tüm uluslar öylesine dehşete düşeceklerdir ki, bir daha asla ordu kurmaya cesaret edemeyeceklerdir." (11)

Kimilerine göre Alfred Nobel'in hayatını, 1888 yılında bir gazetede yayımlanan yanlış bir haber değiştirdi. Alfred Nobel, 1888 yılında gazetede kendi ölüm haberini okudu. Başlık "Ölüm Taciri Öldü" olarak atılmıştı. Haber ajanslarına ulaşan haber, Alfred Nobel'in ağabeyi olan Ludwig Nobel'in ölüm haberi idi. Ancak bu yanlış anlama Alfred Nobel'in hayatını değiştirmeye yetecek bir olayla sonuçlanmıştı. O gelecekte bir "ölüm taciri" olarak anılacaktı. Barış için çaba gösterirken, silah tacirliğinden para kazanıyordu ve bu bir gün insanların onun ölüm haberini "Ölüm Taciri Öldü" başlığı altında okumalarına sebep olacaktı. (7) Yaşamı boyunca "gaddar ya da ruhsuz" olarak nitelendirilen Alfred Nobel, ölümünden sonra tüm servetini ödüllere bıraktığı için "deli" yakıştırmasına belki de bu olayların sonucunda maruz kaldı. Vasiyetin açıklanmasından sonra, İsveç Kralı, İsveç Bilimler Akademisi ve tıp ödülü hakkında karar veren Karolinska Enstitüsü bu olaya tepki gösterdi. Kral vasiyeti yargı yoluyla bozdurmak için Nobel'in yeğeni Emanuel'i Rusya'dan çağırdı. Ancak Emanuel, amcasının vasiyetini beğendiğini söyleyerek Kralı dinlemedi ve Nobel Ödülleri'nin önünü açmış oldu. (14)

Jean Henri Dunant

Nobel'in bırakmış olduğu büyük miras 103 yıldır dünyaya somut katkısı olan insanlara dağıtılmakta. Fizik, kimya ve iktisat dalındaki Nobel Ödüllerini kimin hakkettiğini, İsveç Bilimleri Akademisi belirlerken; tıp alanındaki ödülün sahibini Stockholm Karolinska Enstitüsü; edebiyat alanındaki ödül sahibini Stockholm Akademisi; Nobel Barış Ödülü'nün sahibini ise Norveç Storting'in seçtiği beş kişilik bir komisyon belirlemektedir. (4)

Günümüzde Nobel Ödülleri daha çok layık görüldükleri kişiler bağlamında kamuoyunda yankı yaratmaktadır. İlk olarak Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen kişi

Jean Henri Dunant'tır. Kızılhaç'ın kurulması sırasında yaptığı harcamaların O'nu iflasa sürüklediği, ortaya atılan iddialardandır. Ancak bilinen bir şey vardır ki, hayatının bir kısmını İsviçre'de yaşlılar için oluşturulmuş küçük bir evde, çok kısıtlı bir gelirle geçirmiştir. Daha sonra kendisine layık görülen Nobel Ödülü'nün tamamını hayır kurumlarına bağışlamıştır. (8)

Benzer bir şekilde; Martin Luther King, Jr. ırk ayrımına son vermek amacıyla yaptığı çalışmalar sebebiyle, 1964 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüş ve Nobel Barış Ödülü'nü almış en genç insan olma ayrıcalığını kazanmıştır. (13)

Kosta Rika Başkanı Oscar Arias ise, Orta Amerika Devlet Başkanları arasında işbirliği sağlamak ve bazı kanlı savaşları önlemek gerekçesiyle 1987 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. (9)

"Uluslararası Kızılhaç Komitesi", 1944'te ve 1963'te olmak üzere, iki kere Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. 1938'de "Nansen Uluslararası Bürosu", 1969'da "Uluslararası Çalışma Örgütü", 1965'te "Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)", 1934'te "Milletler Cemiyeti Silahsızlanma Konferansı", 1910'da "Daimi Barış Bürosu", 1977'de "Uluslararası Af Örgütü" Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür.

Nobel Barış Ödülü verildiği günden bugüne kadar, toplamda 13 defa sahibini bulamamış, o sene ödül için ayrılan fon Nobel Barış Ödülü Vakfı'na aktarılmıştır. (12)

Ödüle layık görülen bütün isimler, kendi dünya görüşleri çerçevesinde dünya barışına katkıda bulunmaya çalışmış; bu bağlamda Nobel Barış Ödülleri'ni dağıtan komite tarafından takdir edilerek Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüşlerdir. Ancak, elbette ki aldıkları bu ödüller kimi çevrelerce kabul görmemiş, bu kimi zaman verilen ödüllerin üzerine gölge düşmesine; kararları veren komitenin tepki almasına sebep olmuştur.

Örneğin 2002 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Jimmy Carter'ın almış olduğu ödül eleştirilere maruz kalmıştır. Carter; Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arınma anlaşmasının imzalanmasında, Haiti'nin demokrasiye geçişinde, Bosna ve Sudan'da ateşkes sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Nobel Barış Ödülünü veren komisyona göre; bu icraatları onu demokraside önemli bir araç kılmıştır, kimi durumlarda askeri seçeneğe karşı ciddi bir alternatif oluşturan uluslararası pazarlıklarda önemli bir rol oynaması gerekçesiyle Carter Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Ancak kimi çevrelerce Carter'ın ödüle layık görülmesi hiç de uygun değildir. Kuzey Korelilerin nükleer program başlattığı, Haiti'nin askeri tehditten korktuğu için anlaşmaya yanaştığı (Amerikan askerleri yolda idi), Bosna'daki ateşkesin ancak bir kış boyu sürdüğünü, zaten kış şartlarının çatışmaları çok zorlaştırdığı iddia edilmiş ve verilen ödülün haksız olduğu savunulmuştur. (9)

Diğer bir taraftan, tartışmalı Nobel Barış Ödülü sahiplerinden bir diğeri, yine Amerika Eski Başkanlarından biri olan Theodore Roosevelt'tir. Roosevelt, 1906 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Hayatı savaş ve sert politikalar üzerine kurulmuş olan Roosevelt'in bu ödüle layık görülmesi birçok kişi tarafından eleştirilmektedir. İlk olarak Federal Kamu Hizmet Komiserliği'nde, ardından New York Polis Müdürlüğü'nde çalışmıştır. McKinley başkanlığa seçilince Bahriye Bakanı Yardımcılığı görevine getirilmiştir. İspanya Savaşı'nın başlaması üzerine görevinden istifa ederek ilk gönüllü süvari alayını (Rough Riders) kurmuş ve bu alayla San Juan Savaşı'nda ün kazanmıştır. (5) Küba'da İspanyollarla karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır:

"Hepimiz o anın büyüklü etkisinde ve saldırının heyecanı içindeydik. Askerler etraflarından geçen kurşunlara aldırmadan bağılıyor ve ileriye doğru atılıyorlardı... huşu içindeki o yüz ifadelerini hiç unutmuyacağım." (6)

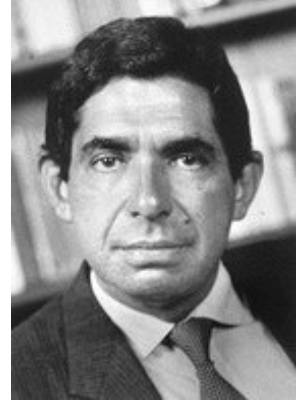
Theodore Roosevelt

Daha sonra New York valisi ve ABD Başkan Yardımcılığı görevlerine getirilmiş ve son olarak ABD Başkanı olmuştur. Başkanlığı süresince izlediği sert politikalar "Büyük Sopa" siyaseti olarak adlandırılmaktadır. Batı yarıküresindeki düzeni korumak hakkını kendi eline almıştır. Bu amaçla müdahale ettiği Japonya-Rusya Savaşı'nın bitirilmesinde katkıları olduğu için Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Başkanlıktan ayrıldıktan sonra, ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girişi sırasında, zamanın ABD Başkanı Wilson'a gönüllü bir tümen toplama önerisiyle gitmiş, önerisi kabul edilmeyince siyasetten çekilmiştir. (5)

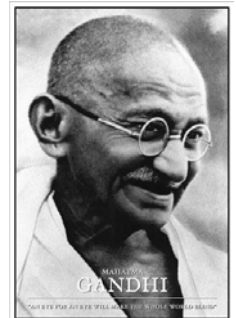
Aslında, 1938 yılında Nobel Barış Ödülü'nün sahibinin belirlenmesi sırasında yaşananlar, ödüllerin gerçekten şaibeli olup olmadığı sorusunu sorduran en somut örnektir.

İki aday var: Gandhi ve Hitler... Seçim çok zorlu olduğu için ödül "Nansen Uluslararası Mülteciler Ofisi"ne gidiyor.

Bir tarafta ideolojisini; şiddet karşıtlığı, sivil itatatsızlık, pasifizm, uzlaşmacılık, çilecilik, dinlere saygı ve teknoloji karşıtlığı üzerine oturtan Gandhi var. Diğer tarafta; binlerce,

Oscar Arias - Sanchez

Mahatma Gandhi

milyonlarca insanın ölümüne neden olan, tüm Avrupa'yı bir harabeye çeviren II. Dünya Savaşı'na neden olan Adolf Hitler var. Bu durum günümüz için kabul edilemez bir durum olabilir; fakat o zamanlar Amerikalı yazar Gertrude Stein, Mayıs 1934'te New York Times'ta Hitler'le ilgili şunları yazıyor:

"Bence barış ödülünü Hitler almalı, çünkü muhalefet ve mücadele unsurlarının tümünü Almanya'dan çıkarıp atıyor. Yahudileri çıkarıp atarak, demokratik ve solcu unsurları eleyerek, herhangi bir faaliyete vesile olabilecek her şeyi yok ediyor. Bu barış demek..." (6)

Adolf Hitler

1938'de, Time Dergisi Hitler'i "Yılın Adamı" ilan etmiş ve takdir dolu bir biyografisini yayımlamış. (6) Aynı "Yılın Adamı" birkaç yıl sonra milyonlarca insanı öldürmüştü.

Savaş ve barış, farklı çevrelerden ve bakış açılarından bakıldığında, insanları yanlış veya doğru yollara sevk edebilecek kavramlardır. Bir tarafta tüm hayatını barışa adanmış olan bir insan, diğer tarafta bütün benliğini soykırıma adanmış bir "Yılın İnsanı"...

Alfred Nobel gerçekten bir dahiydi. Dinamitin mucidi olmasına rağmen barış isteyen bir insanmış. Umarım bıraktığı bu miras gerçekten barış için uğraşan insanlar için kullanılır. Eğer o komite kararsız kalmasaydı ve 1938 yılında Nobel Barış Ödülü'nü Hitler'e verseydi; sanıyorum ki Nobel Barış Ödülü'nün bugün hiçbir geçerliliği ya da saygınlığı kalmayacaktı.

Farklı bakış açıları olayları farklı görmemize yol açabilir. Ancak bu dünyada sadece tek bir barış vardır ve Benjamin Franklin'in de dediği gibi:

"Hiçbir zaman iyi bir savaş veya kötü bir barış yoktur."

Kaynakça

- (1) *Ana britannica*. İstanbul: Ana Yayıncılık, cilt 7, s. 520.
- (2) *Amerikan Büyükelçiliği*. (2003). Amerikan tarihinin ana hatları. Bölüm XII. <http://www.usemb-ankara.org.tr/OUTLINE/OUTLNT12.HTM>. [25 Nisan 2003]
- (3) *Büyük larousse sözlük ve ansiklopedisi*. İstanbul. Gelişim Yayınları, cilt 11.
- (4) *Büyük larousse sözlük ve ansiklopedisi*. İstanbul. Gelişim Yayınları, cilt 14, s. 8691.
- (5) *Büyük larousse sözlük ve ansiklopedisi*. İstanbul. Gelişim Yayınları, cilt16, s. 9914.
- (6) Ali, T. İtibarsız nobel. <http://www.ntv.com.tr/news/191640.asp?cp1=1>. [25 Nisan 2003]
- (7) Altın, A. T. (2002). Nobel mükafatı. *Milliyet*, 26 Mart 2002.
- (8) Ataman, A. D. (2003). Kızılhaç. <http://www.angelfire.com/jazz/drataman/redcross.htm>. [25 Nisan 2003]
- (9) Goldstein, J. (2001). *International relations, 4th edition*. New York: Longman.
- (10) İkiz, O. (2002). Alfred Nobel'in hüznü yaşamı. <http://ntvmsnbc.com/news/181747.asp?cp1=1#BODY>. [25 Nisan 2003]
- (11) Uçkan, G. (2001). Kim sever Alfred Nobel'i?. *Bütün Dünya*. (41), 71-75
- (12) Wasson, T. (ed.). (1987). *Nobel prize winners*. New York: The H. W. Wilson Company.
- (13) (2003) Martin Luther King, Jr. <http://mehdiaga.sitemynet.com/YAZILAR/DünyaLiderleri/Luther.htm>. [25 Nisan 2003]
- (14) (2003). 10 Aralık Alfred Nobel öldü. Tarihte Bugün. <http://www.ntvmsnbc.com/news/123522.asp>. [25 Nisan 2003]

Yaşamın Zıtlığındaki Denge

Tülay Çellek

tcellek@yildiz.edu.tr

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

“Zıtlık” deyince aklıma ilk gelen “birlik” sözcüğü olur. Zıtlık deyince hemen çağrışan “denge” sözcüğü yaşam bulur zihnimde. Zıtlık karşıtlığını içinde barındırır. Ve karşıtlığını doğurur.

Öğrencilerime bariz bir şekilde zıtlığı gösteren saydamları izletirken yaşamda zıtlık konusunda bana örnek verebilir misiniz, diye sordum. Söylesilerde çokça yaşanan derste de yaşıyor. Soru soramamak ve konuşmamak ve de örnekleyememek. Soru sorulduğunda şaşkınlık yaşamak. Şaşkınlık zamanlarını geçirsinler diye erkek - kadın dedim. Arkası gelmeye başladı yavaşça. Islak - kuru, gece - gündüz, kapalı - açık, gibi...

Zıtların birliği, zıtların dengesi, her olay kendi zıtlığını doğurur. Zıt gitme, zıddıma gidiyorsun. Zıtlık yapma. Ne kadar zıtlar değil mi? Kontrast olmuş-zıt olmuş. Yaşamda, dilde yerini alıyor zıtlık. Zıt derken dışarıda bırakılan aslında içimizde olan.

Yumurtanın sarısını seven ben, beyazını seven arkadaşla değiş tokuş yapardık. Bu zıtlık işimize yarıyordu çünkü. Bizi tamamlıyordu. Uyku-uykusuzluk. Güzel-çirkin. Yumuşak başlıdır - sert başlıdır. Beyaz gibi iyimser, siyah gibi karamsar. Ekmeğin kıyısını sever. Ekmeğin içini sevenle iyi anlaşır.

Sözcük anlamıyla zıtlık; karşıtlık, karşıt olma, çelişki olarak ele alınmaktadır. Zıtlık-karşıtlık kavramına geniş kapsamıyla bakıldığında, evrende her şeyin karşıtlıklar dengesi içinde oluştuğunu görürüz. Bu sosyal yapıda da, biçimsel yapıda da böyledir ve zıtlık yoksa hareket yoktur, varlık yoktur, süreç yoktur. Sanki hayat yoktur. Yaşamla ölüm zıtlığı gibi... Sanat açısından değerli görülen her yapıtta kuşkusuz çok iyi çözümlenmiş kontrast bir denge vardır. Bir şeyin değerlendirilmesinde karşıtlıklar daima ön plandadır. Zıtlıkta denge kurulması bir çok şeyi çözümleyecektir. Çünkü görsel anlamda en önemli belirleyici özellik zıtlık kavramındadır. Bu karşıtlığın boyutu, alımlanması bireye göre değişir. Bazılarında şiddetli, bazılarında yumuşak olabilir. Bazılarında değerli, bazılarında sıradan, bazılarında da değersiz olabilir. Bir zıtlık daha. Bireysel farklılıklara dayanan. Bu ayrıcalıkla zenginleşen dünyamız. Farklı renklerde, zıtlığa dayanan boyutta. Bir topluluğun çorbayı yemekten önce, diğer topluluğun yemekten sonra içmesi. Birinin doğayı, diğerinin insanı model alması. Birinin sanatta, diğerinin bilimle ilerlemesi. Şu çeşitliliğe ve doğurduğu zenginliğe bakınız.

Ölçü zıtlığı, aralık zıtlığı, renk zıtlığı, doku zıtlığı, biçim, üslup zıtlıkları ilgi topladığı ve canlılık yarattığı için önemlidir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Uzun - kısa, kalın - ince, dar - geniş, yuvarlak - köşeli, sert - yumuşak, mat - parlak, kuru - ıslak, hafif - ağır, siyah - beyaz vs.

Zıtlık konusundaki uygulamalarda; resim ve fotoğraflardan yararlanılarak anlam bağlamında zıtlık yaratacak bir yapıt üretilebilir. Bir yaşam kurgulanabilir zıtlık özünde. Anlam yanında biçimsel tarzda zıtlık kavramından yararlanılarak çalışma yapılabilir. Zıt malzemeler birlikte kullanılarak çalışılabilir vs. Hani birbiriyle hiç ilişkisi görünmeyen ama yaratıcılık bağlamında değer bulan ilişkilendirmelerle. Biri yazar. Biri çizer. Biri düşünür. Biri yaratır, diğeri uygular. Tamamlayan zıtlıklar, zenginleştiren zıtlıklar, çeşitleyen zıtlıklar. Ayıran zıtlıklar. Ya sizin zıtlığınız!...

Heinz Scholnhammer

“Contrast II”

Edward Chace Tolman ve Bilişsel Davranışçılık

Zuhal Yeniçeri

zuyen@baskent.edu.tr

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Edward Chace Tolman'ın Hayatı

Tolman, 14 Nisan 1886 tarihinde Newton, Massachusetts'de doğdu. İyi halli bir İngiliz ailesinin üçüncü çocuğu ve ikinci oğludur. Tolman'ın babası, Massachusetts'de bir imalat şirketinin başıdır. Püriten mezhebine mensup baba, çok çalışma ve üstün performans gibi Püriten ahlak anlayışının ilkelerini benimsemiştir ve oğulları Richard ile Edward'ın da bu aile şirketinde aynı ahlak anlayışı ile kendisinin izini sürmelerini istemiştir. Bu konuda, Kuveykır mezhebine mensup eşi tarafından da cesaretlendirilmiştir ve ayrıca sosyal reform konusu ile de ilgilenmektedir. Tolman'ın annesi, çocuklarına kendi Kuveykır değerleri olan sade yaşam ve büyük düşünmeyi aşılamaya çalışan sıcak ve koruyucu bir insandır.

Tolman ailesinin iki erkek çocuğu da anne babalarının isteklerinin aksine akademik alanda ilerlemeyi tercih etmişlerdir. İkisi de matematik konusunda başarılıdır ve yine her ikisi de deneysel ve kuramsal kimya üzerinde çalışmışlardır. Richard, doktora derecesi alarak iş hayatına atılmaktan ve bir fizikçi olmaktan kaçınmıştır. Kariyeri, Los Alamos'ta atom bombaları üzerine bir projede Robert Oppenheimer ortaklığı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Edward ise William James'in çalışmalarını okumuş ve Harvard'a transfer olmuştur. Burada felsefe ve psikoloji üzerine çalışan Edward, bu arada Gestalt Psikolojisi ile de ilgilenmiş ve bir yaz dönemini, bir Gestalt psikoloğu olan Kurt Koffka ile birlikte Almanya'da geçirmiştir.

Tolman'ın tezi (Ph.D. 1915), geriye dönük ket vurma (retroactive inhibition) üzerine bir çalışmaydı. Edward Chace Tolman 1915 yılında Northwestern Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Savaş konusu çerçevesinde yazdığı ve bir öğrenci yayınında yer alan makalesi, 1918'de buradan ayrılmasına neden oldu. Bunun üzerine Tolman, kariyerinin devamını burada sürdüreceği California Berkeley Üniversitesi'ne geçiş yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce, Hilgard ile birlikte, iki San Francisco'lu psikanalistin liderliğinde gerçekleşen ve resmi olmayan bir seminere katıldıktan sonra, "Savaşa Yönelik İtkiler" (Drives Toward War) isimli küçük bir motivasyon kitabı yazdı. Savaş boyunca da, Henry Murray ile birlikte Washinton'da Stratejik Hizmetler ofisinde çalıştı. Tolman savaştan sonra da pek çok onur ödülüne layık görüldü ve 19 Kasım 1959'da vefat etti. (http://www.sonoma.edu/users/d/daniels/tolman_lecture.htm)

Tolman'ın Bilişsel Davranışçılığı (Cognitive Behaviorism)

Edward Tolman, sistemini doğru bir davranışçılık olarak tanımlamaktadır; çünkü odak noktası, bilinç yerine davranıştır ve içgörü yerine nesnel gözlemdir. Ayrıca yine söz konusu sistemini, Watson'ın birimsel davranışçılığının (molecular behaviorism) tersine bütünsel davranışçılık (molar behaviorism) şeklinde nitelendirmiştir. "Bütünsel" (molar) terimi ile gündelik yaşamda her gün gözlemlenebilen bir çeşit küresel davranıştan bahsedilmektedir. Tolman, davranışın akla yatkın, mantıklı bir bilimsel araştırma konusu olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla, davranış psikolojik süreçlerle ilişkilendirmek elbette saygıdeğerdir; ancak ayrıca bir bilimsel saygınlık getirmez (Viney & King 1998).

Tolman sistemini "Amaçlı Davranışçılık" (Purposive Behaviorism) olarak adlandırmıştır. İnsan ve hayvan davranışının en çok göze çarpan önemli özelliklerinden biri, amaca yönelik olmasıdır. Bunun yanı sıra, söz konusu bu amaçlar bilimsel analizlerin konusu olabilir (Hulse, Egeth & Deese, 1987).

Tolman'a göre; bütünsel davranış (molar behavior) amaçsal niteliğe sahiptir ve ayrıca bilişsel ve uysaldır (docile). Bu iki terim bütünsel davranış, değişmez, dönüşlü (reflexive) mekanik davranışlardan farklı kılar. Bütünsel davranış, reflekslerden farklıdır. Temel farklılık, bütünsel davranışın kalabalık nedenlere dayanmasıdır; öğretilir niteliğe sahiptir. "Öğretilir" terimi, anlam bakımından Tolman'ın uysal terimine (docile) yakındır. "Bilişsel" (cognitive) terimi ise; ayırt etme, yer/konum bulma, neyin neye rehberlik ettiğini anlama ve form beklentisi becerilerini ifade etmektedir (Viney & King, 1998).

Ara Değişkenler (Intervening Variables)

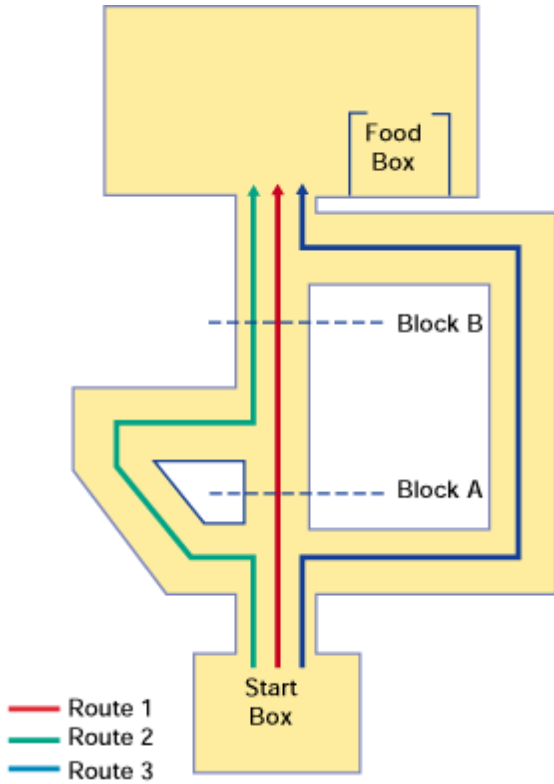
Edward Tolman, canlı organizmaların, davranışlarına pusula görevi gören anlamlı psikolojik kavramları tanıdığını öne sürmüştür (Schultz, 1960). Başka bir ifadeyle, basit uyaran - tepki ilişkisini tatmin edici bulmamıştır. Psikolojik süreçler, uyaran ve tepki arasındaki ilişkiye müdahale eder ve davranış ortaya çıkartır, davranışa anlamlı olarak bağlanmıştır. Ara değişken (intervening variable) ifadesi; davranış yönlendiren ve çevresel uyaran ile gözlemlenebilen tepkiler arasında arabuluculuk eden psikolojik süreçleri tanımlamaktadır (Viney & King, 1998). Ara değişken örnekleri; bilişleri, beklentileri, amaçları, varsayımları ve istekleri kapsar.

Örneğin beklentiler: Tolman'a göre bir beklenti, her bir başarılı tepkiyi bir ödül takip ettiğinde ortaya çıkar. İnsanlar ve hayvanlar, tepkiler ve çevresel uyaranlar arasında düzenli ilişkilerin olduğu her zaman beklenti oluştururlar (Viney & King, 1998). Bir beklenti bir kere ortaya çıktığı zaman, davranışın yön bulmasında ve kontrolünde rol oynar.

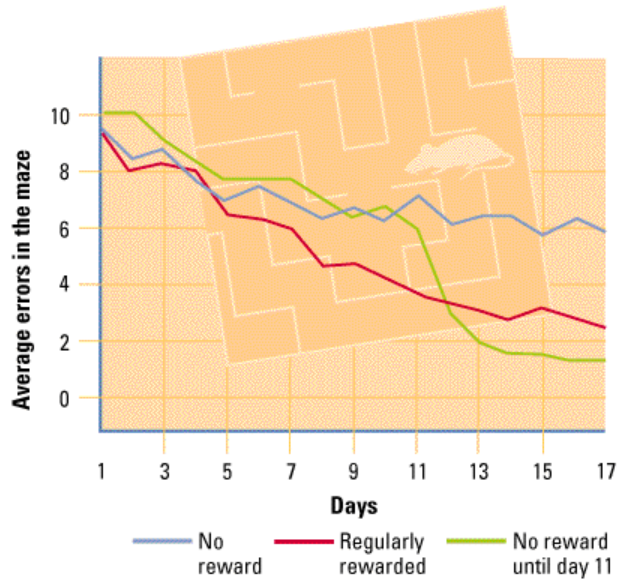
Gizil Öğrenme (Latent Learning)

Tolman ve Honzik'in 1930 yılında yaptıkları bir deneyde, farelerden oluşan bir gruba, bir labirent içerisinde her bir başarılı koşuyu takiben yiyecek ödülü verilmiştir. On gün boyunca devam eden bu işlemde, koşunun hızı çabucak artmıştır ve hataların sayısı da azalmıştır. Farelerden oluşan ikinci bir grup için de ilerleyecekleri labirente herhangi bir yiyecek yerleştirilmemiştir. (bkz. Şekil 1). Labirentte her gün zaman harcadıktan sonra, bu gruptaki

fareler labirenti dolaşmışlar ve daha sonra da kafeslerine geri dönmüşlerdir. Bu grubun koşu hızında ve hata sayısında herhangi bir gelişme görülmemiştir. Bu noktada, ödüllendirilen grupta öğrenmenin gerçekleştiği ve ödüllendirilmeyen grupta ise öğrenmenin gerçekleşmediği sonucuna varılabilir. Ancak bu yönde bir yorum, açıkça yanlış olacaktır. Çünkü yiyecek koyulmayan gruptaki fareler de labirenti öğrenmiştir, sadece bunu bildiklerini göstermek için bir nedeni yoktur. Dolayısıyla, Tolman ve Honzik, daha önce ödüllendirilmeyen bu ikinci gruptaki fareler için labirentteki ödül kutusuna yiyecek bırakmışlardır. Bu gruptaki farelerin hızlarında ve hata sayılarında hızlı bir değişime gözlenmiştir. (bkz. Şekil 2). Çünkü ödüllendirilmemiş denemeler / tekrarlar esnasında gizil öğrenme (latent learning) gerçekleşmiştir (Viney & King, 1998).

Şekil 1. Tolman'ın fareler ile yaptığı deneyi için labirent düzeneği. Oluşturdukları bilişsel haritaya göre fareler; "Block A" engeli bulunduğu yeşil rotayı seçerken, "Block B" engeli bulunduğu mavi rotayı seçmektedirler. (Kassin, 2001)

Şekil 2. Deneydeki farelerin labirentteki ortalama hata sayıları. (Kassin, 2001)

Tolman, farelerin mekansal ilişkileri öğrendiklerini ve hatta labirentin bilişsel haritasını (cognitive map) geliştirdiklerini belirtmiştir (Tolman, 1922; 1948). Pekleştirici motivasyonu etkiler ve bu nedenle performansı da. Ancak öğrenme kendi başına bağımsız bir süreçtir. Pratik amaçlar için pekleştirici kullanırız çünkü motivasyon üzerinde önemli bir rolü vardır.

Deneysel Sönme (Experimental Extinction)

Sönme (extinction), büyük oranda beklentilerdeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkar. Tepkinin gücü, koşullu uyaran bir işaret (sign) olarak hizmet etmeye devam ettiği sürece yüksektir. Uyaran artık daha fazla işaret olarak değer sahibi olmadığı zaman, beklentiler ve dolayısıyla tepkiler de değişir. Tolman'ın kuramına göre bu, eğer bir organizma bir işaretin artık bir pekiştirece klavuzluk etmeyeceğinin kesin olarak farkındaysa sönme gerçekleşir ve bu sönmenin nedeni, organizmanın artık o davranışa ihtiyacı olmamasıdır (Viney & King, 1998).

Sonuç

Edward Chace Tolman, 'öğrenme' ve 'motivasyon' alanlarında önemli çalışmalar yapmış Amerikalı bir bilim adamıdır ve psikoloji alanına birçok önemli katkıda bulunmuştur. Clifornia Berkeley Üniversitesi'nde çalışırken ortaya attığı "Öğrenmenin Bilişsel Kuramı" (Cognitive Theory of Learning) ile kendi davranışçı ekolünü geliştirmiştir. Tolman; öğrenmenin, organizmanın çevresi hakkındaki bilgi ve bilişleri ve bunlarla kendi arasında

nasıl bir ilişki kurduğu ile ilgili olarak gerçekleştiğini söylemiştir. Tolman'ın bu kuramı, Thorndike ve Hull'ın öğrenmenin sıkı bir uyaran - tepki eşleşmesiyle gerçekleştiğini öne sürdükleri kuramlarının karşısındadır.

Öğrenme konusunda çalışmak için Tolman, fareler üzerinde araştırmalar yapmış ve çeşitli klasik fare deneyleri gerçekleştirmiştir. En çok bilinen çalışmalarından bir tanesi de labirentte ilerlemeyi (maze running) içermektedir. Ayrıca farelerin karmaşık labirentler içerisinde yollarını öğrenmelerinde, pekiştirecin oynadığı rol üzerinde de durmuştur. Söz konusu bu deneyler, belirgin bir ödülün olmadığı durumlarda gerçekleşen öğrenme olarak ifade edilen "Gizil Öğrenme Kuramı"nın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Edward Chace Tolman, kırk yılı aşkın bir zaman süresince psikolojide ve özellikle de öğrenme alanında hatırı sayılır bir etki bırakmıştır -ki etkisi bugün bile halen hissedilmektedir. Tamamen entegre kuramsal sistem geliştirmesindeki hatası nedeniyle eleştirilmiştir. Bazı kişiler, onun, davranışı bilişsel durumlar gibi daha örtülü, gizli işlevlerle layıkıyla ilişkilendirmede başarısız olduğunu düşünmektedir. Bunun yanı sıra Tolman'ın kullandığı dil de oldukça öznel ve zihinsel bulunmuştur (Schultz, 1960).

Öte yandan Tolman, öğrenme konusunda birçok önemli araştırma başlıkları ortaya atmıştır ve psikolojiye "ara değişken" (intervening variable) ve "bilişsel harita" (cognitive map) kavramlarını kazandırmıştır (Schultz, 1960).

Tarihlerle Tolman¹

1886 Newton, Massachusetts'de doğdu.

1911 Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Elektrokimya alanında lisans derecesini aldı.

1911 Felsefe ve psikoloji öğrencisi olarak Harvard Okulu'na girdi.

1912 Doktora derecesi için Almanya'nın Giessen kentine gitti; Gestalt Psikolojisi ile ilgilenmeye başladı.

1912 Hugo Munsterberg and Langfeld ile birlikte "anlamsız hece öğrenmesi" (unsense syllable learning) üzerinde çalıştı.

1915 Geriye dönük ket vurma (retroactive inhibition) üzerine hazırladığı tezinden sonra Harvard'tan doktora derecesi aldı.

1915 Northwestern Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

1918 Bir öğrenci yayınındaki barışçı makalesi nedeniyle Northwestern Üniversitesi'nden ayrılmak durumunda kaldı.

1918 California Berkeley Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

1923 Gestalt Psikolojisi üzerinde çalışmak için Almanya Giessen'e geri döndü.

1930 Farelerle labirent deneylerinde ödülün ve pekiştirecin rolleri üzerinde çalıştı.

1932 "Hayvanlarda ve İnsanlarda Amaçlı Davranış" (*Purposive Behavior in Animals and Men*) kitabını yazdı.

1937 APA'ya başkanlık etti.

1940 "Lewin's Society for the Psychological Study of Social Issues" başkanlığı yaptı.

1942 Savaşa yol açan insan itkilerini anlamak hakkında "Savaşa Yönelik İtkiler"i (*Drives Toward War*) yayımlandı.

1946 Tolman'ın gizil öğrenme deneyleri ve teorisinin diğer yaklaşımları, Spence ve Lippitt tarafından eleştirildi.

1949 Öğrenme motor becerilerinin ve problem çözmenin farklı kanunlar tarafından yönetildiğini belirttiği "Bir Çeşit Öğrenmeden Daha Fazlası Var"ı (*There is More than One Kind of Learning*) yazdı.

1949 California Berkeley Üniversitesi tarafından empoze edilen bağlılık yeminini imzalamayı reddetti.

1957 Üstün bilimsel katkılarından dolayı APA ödülüne layık görüldü.

1959 California Berkeley Üniversitesi'nce fahri LL.D. ünvanına layık görüldü.

1959 19 Kasım'da öldü.

Kaynakça

Hulse, S. H., Egeth, H., & Deese, J. (1987). *The psychology of learning*. (5th Ed.). Boston: Mc-Graw Hill.

Kassin, S. (2001). *Psychology*. (3rd Ed.). New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Getting to know you, says the rat to the situation: An introduction to "purposive behaviorism."

http://www.sonoma.edu/users/d/daniels/tolman_lecture.htm [20 Ekim 2003, WEB]

Schultz, D. P. (1960). *A history of modern psychology*. New York: Academic Press, Inc.

Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55, 189-208.

Tolman, E. C. (1922). A new formula for behaviorism. *Psychological Review*, 29, 44-53.

VanderZwaag, L. Edward Chace Tolman. <http://fates.cns.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/tolman.htm>

[20 Ekim 2003, WEB]

Viney, W., King, D. B. (1998). *A history of psychology: Ideas and context*. (2nd Ed.). Massachusetts: Allyn and Bacon.

¹ <http://fates.cns.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/tolman.htm> adresinden alınarak çevrilmiştir.

Aynadaki Ben: Teröre Anlam Vermenin Dayanılmaz Zorluğu

Kürşad Demirutku

dkursad@baskent.edu.tr

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Terör neden vardır? Bir insan neden teröre başvurur? Bu sorulara ekonomik, siyasi, askeri, sosyolojik veya felsefi açıklamalar getirmek mümkündür. Terörün psikolojisini anlamak için bu yazıda son yıllarda sosyal psikologların geliştirdiği Terör Yönetimi Kuramı incelenecektir (1).

Varolan tüm canlılarda bir yaşamı sürdürme içgüdüğü vardır. İnsan da diğer canlılar gibi tehditler ve belirsizliklerle dolu bir dünyaya doğar. Bu dünyayı, onun içinde olanları açıklamak ve kendini bu bütün içinde anlamlı bir yere koymak zorundadır. İnsanın pek çok canlıdan farklı olarak düşünme, imgeleme ve planlama gibi üst düzey bilişsel yetenekleri vardır. Bugünkü insan uygarlığının temeli olan bu yeteneklerden en önemlisi ise insanın kendi varlığının (benliğinin) farkına varabilmesidir. Bu soyutlama

becerisi sadece bazı gorillerde ve insanda görünen aynadaki imgenin "kendi" yansıması olduğu bilincine sahip olmamızı sağlar. Bu muhteşem farkındalık diğer canlılardan farklı olarak bir başka gerçeğin daha farkına varmamız sonucunu doğurmuştur: Yaşam sonlu, insan ölümlüdür. Yaşamı sürdürme içgüdüğü ile çelişen bu müthiş farkındalık beraberinde bir varoluş dehşeti (terörü), ölüm korkusu ve kaygısı getirir.

Yine pek çok canlıdan farklı olarak insan semboller yaratabilmekte ve evreni semboller aracılığıyla temsil edebilmektedir (nesnelere verilen isimler, ulusların bayrakları, vb.). Kurama göre inançlar, değerler, ideolojiler gibi kültürel dünya görüşleri insana dünya üzerinde fiziksel olarak erişemese de sembolik olarak ölümsüzlüğe çare olmuştur. İster dini ister ideolojik, isterse başka türlü her kültürel dünya görüşü, insanın kendi varoluşunu ve içinde yaşadığı evreni anlamlandırması için bir tanımlar bütünü sağlamaktadır. Aksi taktirde dünya ve üzerindeki her olgu kaba dökülmemiş bir su kadar şekilsiz ve kaçamaktır. Kültürel dünya görüşleri sadece bir tanımlar bütünü değildir. Bu tanımlarla birlikte insanın kendi varlığını da anlamlandıracak değerler ve kurallar içermektedir. Birey bu ölçütleri kullanarak kendi edimlerinin o dünya görüşü içinde ne derece anlamlı, iyi, kötü, değerli veya değersiz olduğu yargısına ulaşır. Bu değerlendirme süreci olumlu ise, benlik saygısı denen, benliğe karşı duyulan genel bir değerlilik duygusu oluşur. Bu duygu insanın değerli bir varoluş için olduğu anlamıyla birlikte derinlere gömmeye çalıştığı ölümlülük düşüncesini ve bundan kaynaklanan kaygıya tampon olma işlevi görür. Özetle, inançlarına ve değerlerine uygun yaşadığını düşünen insan kendine karşı iyi duygular barındırır ve bu sembolik ölümsüzlük sağlar.

Terörü Açıklamak

İnsanın yaşadığı coğrafyaların ve kültürlerin çeşitliliği elbette bunlarda doğup büyüyen bireylerin kişilik örüntülerinde, davranışlarında ve kültürel dünya görüşlerinde nüanslardan zıtlıklara kadar geniş bir yelpazede farklılaşmaya yol açabilmektedir (2). Hatta bazen bu farklılıklar daha küçük gruplar arasında bile gözlenmektedir. İnsan zihninin yaratıcılığının belgesi olan bu çeşitlilik aynı zihin içinse açık bir tehdit oluşturmaktadır. İnsan zihni birbiriyle uyumsuz, çelişkili veya çatışmalı bilgileri aynı anda geçerli kodlayamaz. Bunun yaratacağı bilişsel çelişkiyi bir şekilde gidermek zorundadır (3). Bu çelişkinin ise benlik saygısı açısından önemli bir doğurgusu vardır. Kuramın analiz ettiği şekilde bakılacak olursa benlik saygısı, insanın geçerli olduğuna inandığı dünya görüşünün sağladığı değerleri bir standart kabul ederek kendine dair bir değerlendirme yapması sonucu ortaya çıkan bir duygudur. Başka dünya görüşleri kendi dünya görüşü ile çatışan birey için evrene yüklediği anlamın yitirilmesi tehdidi vardır. Bunun en riskli sonucu ise benliğin olumlu değerinin ortadan kalkması sonucu açığa çıkacak olan varoluşsal terör ölümlülüktür. İşte bu nedenle bireyin dünya görüşünü yanlışlayan veya onun çerçevesini belirlediği değerlere aykırı, bu değerleri alçaltıcı davranışlar sergileyen diğerlerine karşı kızgınlık, öfke, sözel veya davranışsal şiddet, en sonunda da yok etme davranışı sergilenerek, zihnin varoluşa ve benliğe yüklediği anlam korunmaya çalışılmaktadır. İşte terör bu davranışsal ifadenin en şiddetlisidir. Terör eylemleri, karşıt kültürel dünya görüşünü, onun sembollerini, en önemlisi de ölüm tehdidiyle yaşamlarını hedef aldığı için karşıtlarının varoluş kaygısını arttırmakta ve aynı şiddeti kendine çekmektedir. Savaşları ve kan davalarını bu perspektiften ele almak mümkündür.

Kuramın bakış açısından incelendiğinde terör benlik saygısı düşük, kendine ve başkalarına güvenmekte ve duygusal yakınlaşma kurmakta güçlük çeken, hoşgörü limiti sınırlı totaliter dünya görüşlerine sahip ve sembolik ölümsüzlük araçları (çocuk sahibi olma, yaratıcı üretim, dini veya spiritüel inançlar vb.) zayıf olanların daha fazla yatkın olduğu bir davranış türüdür (4). Bu tür bir örüntüye sahip bir bireyin varoluşuna tehdit olabilecek unsurları daha şiddetli tehditler olarak algılaması mümkündür. Bu durumda totaliter rejimlerin olduğu, ölümle,

güvensizlikle, açlıkla ve müzmin savaşlarla yoğrulmuş toplumlardan teröre yatkın bireylerin yetişmesi oldukça mümkündür.

Terörü Anlamlandırmak

Terör eylemleri, sadece onlara maruz kalanlarla yakınlarını değil, medya yoluyla tüm insanları psikolojik olarak etkilemektedir. Olayı yaşayanlar için ölümle burun buruna gelmenin yaratacağı psikolojik gerginlik travma etkileri ile belirebilecektir. Terörü toplumsal bir olay olarak televizyonlardan ve gazetelerden yaşayanların da bu ölümle yüzleşme deneyimi ile başa çıkmaları gerekmektedir. Teröre yakın vade içinde verilen savunmacı tepkiler, terör eyleminin travmatize edici sonuçlarını yadsıma ("Bu bizim başımıza gelmiş olamaz!"), dikkati başka işlerle dağıtma (alışveriş, alkol tüketimi, müzik dinleme, vb.), korunma içgüdüsüyle kendi içine kapanma (aşırı güvenlik takıntısı) ve güvensizliğin yarattığı kontrol yitimi duygusu ile özgürlükleri kısıtlama veya önemini az algılama olarak özetlenebilir. Uzun vadede ise daha sosyal içerikli tepkilerin belirdiğini söylemek mümkündür. Terör olayına bir değer ve anlam verme çabası, vatanseverlik ve milliyetçilik duygularının şiddetinin artması, muhalif düşünceleri baskılamak, önyargıların, kalıpyargıların, bağnazlığın şiddetlenmesi bazı saldırgan tepkilerdir. Daha çok kendi incinmişliğini, ölüm kaygısını, kültürel dünya görüşünü geçerlemeye yönelik uzun vade tepkiler ise yardım etme davranışında artma ve kahramanlar ve kahramanlık öyküleri yaratma şeklinde özetlenebilir (4).

Bir terör eyleminin ilk etkileri, eylemin doğası gereği insana kendi ölümü fikrini canlandırarak varoluşsal kaygıyı tetikleyecektir. Bu kaygının, toplumsal bir tehdidin yarattığı korkunun ve bunlara eşlik eden diğer olumsuz duyguların ifade edilmesi, yakınlardan, arkadaşlardan bu konuda destek alınması sarsılan benlik saygısını (özgüveni) toparlamada yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak terör, bastırmak ve yaşamımızdan olduğu kadar bilincimizden de uzak tutmaya çalıştığımız ölümlülük düşüncesinin üzerindeki örtüyü açmaktadır. Yaşadığımız toplumsal travmayı ve duygu durumunu anlamlandırmak ise, aynadaki imgenin ben olduğunu kavramanın varoluşsal bir sonucudur.

Kaynakça

- (1) Greenberg, J., Solomon, S., ve Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 29, pp. 61-139) içinde. NY: Academic Press.
- (2) Triandis, H. C. (1994). *Culture and social behavior*. NY: McGraw-Hill.
- (3) Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- (4) Pyszczynski, T., Solomon, S., ve Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. Washington, DC: American Psychological Association.

Aşırmacılık (Plagiarism) ve İnternet

Doğan Kökdemir

kokdemir@baskent.edu.tr

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Bundan 5 – 10 sene önce öğrenci ödevlerinin hazırlanmasında yapılan aşırmacılıkla ilgili farkındalık daha rahat sağlanıyordu. Kaynaklar belliydi ve öğrenciler eğer bu kaynaklardan bilgileri aşırıp kendi proje ve ödevlerinde, sanki kendileri yazmış gibi kopyalamaya kalkarlarsa bu davranışın ortaya çıkarılması pek de uzun sürmüyordu. Günümüzde ise internet gibi aslında bilgi paylaşımına yönelik olan bir aracın, bilgi çalınmasına olanak sağlayan bir güç haline gelmesi aşırmacılık konusunda yeni problemler ortaya çıkardı. Artık, eğer bir aşırmacılık söz konusu ise bunun izini bulmak eskisi kadar kolay değil, üstelik “kes-yapıştır” özelliği sayesinde bu iş artık daha da cazip.

Amerikan Psikologlar Derneği (<http://www.apa.org>), bu konuda eğitmenlere birtakım öneriler sunuyor. Her ne kadar bu öneriler sorunun özünü ortadan kaldırmak konusunda mucize sunmasa da, olası aşırmacılık davranışını engellemeye yönelik fayda sağlayabilir:

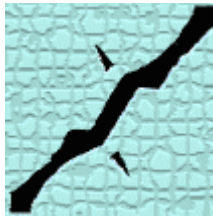
1. Öğrencilere aşırmacılık hakkında bilgi verin. Ufak bir olasılık da olsa, bazı öğrenciler bunun “ahlaksızlık” olduğunu, disiplin suçu olduğunu bilmiyor olabilirler.
2. Aşırmacılık durumunda uygulanacak olan yaptırım açık ve kesin olsun. Pek çok üniversitede aşırmacılık durumunda, dersin diğer gereklilikleri yerine getirilse bile aşırmacılık yapan öğrenci o dersten F notu alıyor.
3. Kaynakları sınırlandırın. “Nereden bulursanız olur” yaklaşımı yerine, ödev ve projelerde öğrencilere sadece belirli dergiler ve/veya kitapları kullanmaları şart olarak getirilebilir. Bu, özellikle internet tabanlı aşırmacılığı engellemek için önemli bir yaklaşım.
4. Öğrencilerin ödevlerini kontrol edin.

İnternet üzerinde, internet aşırmacılığını engellemeye yönelik siteler de mevcut. Bunlardan en önemlisi Turnitin.com (<http://www.turnitin.com/>). Elinizdeki ödevleri, bu sitedeki veritabanı ile karşılaştırıp aşırmacılık yapılan ödevleri yakalamanız mümkün. Ücretli olan bu servisin deneme kullanımı da var. Belki işinize yarar.

Men With Umbrellas

Başkent Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlıca Kampüsü, Eskişehir Yolu 20.km
Ankara

Tel: 0312 - 2341010 / 1726 - 1674 - 1721
Faks: 0312 - 2341043
e-posta: info@elyadal.org

www.elyadal.org
www.pivolka.com